

Z vami bi danes želel razmišljati o spomenikih. Splošno privzeto akademsko definicijo vloge spomenikov povzema tudi Urad visokega komisarja Združenih narodov: spomeniki igrajo ključno vlogo pri razumevanju družbenih vrednot, ohranjanju kolektivnega zgodovinskega spomina in hkrati nudijo izostritev pogleda na določene osebe ali dogodke iz preteklosti, kar nam močno oblikuje razumevanje sedanjosti. Del zgodovinske stroke vidi v taki razlagi potrebo po aktivističnem pristopu k oblikovanju in postavitvi novih spomenikov z namenom, da se zavestno uravnoteži morebitno dolgoletno enostransko razumevanje zgodovine s spoznanji in vrednostnim sistemom današnje družbe.

Teharje so primeren kraj za razmišljanje o spomeniku in "razumevanju družbenih vrednot", "ohranjanju kolektivnega spomina" in "razumevanju sedanjosti".

Če spomenik služi pomnjenju, je njegovo nasprotje pozaba. "Razumevanje družbenih vrednot" je morda v lažje, če se v mislih preselimo k pojmu "prikrito", z dodatkom "morišče", "grobišče", "brezno", "jama". Če so Teharje pomembne za razumevanje vloge spomenika, je smetišče Bukovžlak pomembno za razumevanje vloge izbrisa. Za zmagovito revolucionarno ideologijo "ti ljudje niso bili človeška bitja, ampak samo smet zgodovine. Zaradi tega ostankov človeških bitij ni pojmovala kot ostanke vredne spomina, ampak samo kot "nesnago" zgodovine, ki jo je potrebno pozabiti." (p. dr. Edvard Kovač) Tako imamo pred seboj v pojmu Teharje jasno in popolno nasprotje: spomenik in smetišče namenjeno pozabi in odpisu.

Družba ima torej spomenike zato, da prepreči pozabo. Hkrati pa naj bi spomeniki izostrili naš pogled v preteklost in postavili spomin tudi v polje presoje. Ob spomeniku naj bi čutili poklicanost k odnosu do tega, kar je sicer zgolj podatek o dogodku ali osebi v času. Ob spomeniku naj bi zavzeli stališče do tega, kar nam prikliče v spomin. Spomenik naj bi povabil bodoče rodove k ponavljajoči se evalvaciji obdobja, dogodkov ali oseb, ki jih priklicuje v spomin.

Teharje naj bi bile spomenik državnega pomena. Torej naj bi kot država, kot narod ob spomeniku preosjali to, na kar nas spominja. Narod naj bi izhajal iz nekega enotnega odnosa do ključnih vprašanj, saj (prosto po evangelistu) "če je hiša sama proti sebi razdeljena, takšna hiša ne more obstati." Iz preprostega vprašanja, ali ob teharskem spomeniku naš slovenski narod vsaj večinsko enotno doživlja enake občutke, lahko razberemo razklanost. V tej razdeljenosti lahko iščemo tudi odgovor vsem, ki bi zgodovino in spomenike pustili pri miru ter se ukvarjali s prihodnostjo. Če pri ključnih spomenikih nismo v stanju vsaj večinsko enotno razumeti sistema vrednotenja, se vrednostni sistem današnje ter prihodnje slovenske družbe tako razhaja, da o enotnosti ne moremo niti sanjati. A vendar smo v nekem trenutku dobili blagoslov, da smo doživeli kaj pomeni narodna enotnost. Pred 30 leti smo se lahko poenotili o tem, da hočemo državo.

Nismo pa nikoli enotno razumeli svoje zgodovine, svojega temelja in nikoli nismo postavili skupnega vrednostnega sistema. Vse bolj se zdi, da kot narod in kot država trpimo za disociativno motnjo identitete, ki bi jo pri posamezniku zdravili strokovnjaki psihiatrične stroke. Želeli smo si demokratične ureditve, pripadnosti evropski skupnosti držav in narodov, ki je osnovana na krščanskem etosu. Hkrati pa nismo obsodili tistega, kar je v slovenski zgodovini vsemu temu eklatantno nasprotovalo.

Ciklično se v zadnjih 30 letih slovenske države pojavi javna potreba pogovora o spravi. Ta pojem sprava priznava narodno razdeljenost in se hkrati zaveda potrebe po enotnosti, a namesto oblikovanja vrednostnega sistema, ki bi narodu pomagal presoјati kaj je dobro in kaj slabo, išče enotnost na način, da se presoјi odpove in v interesu lažne enotnosti prepušča vsakomur pravico do lastne resnice in samopodobe. Virtualna resničnost, v kateri smo dobili zapoved, da človeka ne sprejemamo takega kot je, ampak takega kot on misli, da je. Torej si dober, če misliš, da si dober in nihče nima pravice, da bi presoјal, ali si res dober.

Ustanove države in tudi posamezniki, ki imajo odgovornost presoје in oblikovanja splošno sprejete kvalifikacije v smislu "dobro" ali "slabo", so prišli do vakuma namesto vrednostnega sistema, ki bi podprl njihove odločitve.

Ena izmed takih ustanov je tudi Slovenska akademija znanosti in umetnosti, ki čuti potrebo po oblikovanju konsenza glede t.i. sprave, a pot do konsenza išče v "vsegliharstvu" namesto v zahtevnem iskanju resnice. Ker je SAZU verjetno najbolj ugledna slovenska apolitična ustanova, je prav na njenem primeru mogoče prej omenjeno virtualno resničnost in inštitucionalno oboletost za disociativno motnjo identitete prikazati.

Avtor zasnove državnega spominskega parka, akademik Marko Mušič, je letošnji prejemnik Prešernove nagrade. Je član SAZU, ki ga z dolžnim ponosom ustanova predstavi z navedbo projekta Park spomina Teharje. A na istem mestu z enako ravnodušnostjo predstavi člana SAZU Borisa Kidriča z navedbo, da je bil predsednik slovenske vlade od konca vojne do 1946, torej prav v obdobju najhuših zločinov na tem kraju. Enakovredna predstavitev in enakovreden in enakopraven status je podeljen predsedniku vlade, ki je imela vso oblast in odgovornost v času koncentracijskih taborišč, množičnih izvensodnih pobojev in nastanka prikritih morišč in grobišč ter arhitektu, ki s svojim projektom iz načrtne pozabe priključuje spomin na žrtve in zločine.

SAZU med častnimi člani ohranja tudi Josipa Broza Tita in Edvarda Kardelja. Na tem mestu izzivam cenjene akademike, da opravijo javno razpravo o (ne)ohranitvi članstva in častnega članstva za navedene. Taka razprava bi bila bistven prispevek k oblikovanju jasnega in nedvoumnega nacionalnega etičnega standarda, za katerega si je prizadeval njihov pokojni predsednik, akademik dr. Jože Trontelj.

V vseh letih slovenske državnosti nismo nikoli opravili take javne razprave o etični in moralni krivdi udeležencev nasprotnih si strani v revolucionarnem nasilju od leta 1941 do 1945. Iz tega izhaja današnje legalistično obravnavanje povojnih pobojev, denacionalizacije, poprave krivic, odnosa do vojaških grobišč in veteranskega statusa. Izmikanju vsebinski razpravi botruje strah pred izgubo statusa zmagovalca, ki si je zgradil enostransko razumevanje zgodovine tako, da je izbrisal spomin na tistega, ki naj bi ga premagal. Ta navidezni zmagovalec se zaveda lastne moralne krivde, ki jo implicitno potrjuje zapoved molka z grožnjo nasilja in celo smrti vsem, ki so grozo teharskega taborišča preživeli.

Pričevanja preživelih o strašnih psovkih in obsojanju nam govorijo prav o tem, da jim je bila pripisana moralna krivda nasprotovanja revoluciji in ideologiji komunizma, ne pa pravna krivda za kršitev predpisov. Iz tega sledi, da moramo opraviti razpravo o etičnih razlogih za in proti

marksistični, boljševistični, komunistični ali socialistični revoluciji, ki je kljub različnim imenom bila ena in nikoli uradno ovrednotena glede svojega moralnega položaja v slovenski zgodovini. Ta neprekinjena moralna neoporečnost revolucije in ohranjanje legitimnosti njenih najvidnejših ideologov in nosilcev, celo v najvišji nacionalni ustanovi znanosti in umetnosti, "ohranja kolektivni spomin", ki je totalitarno zaukazana laž.

V Kočevskem Rogu je dr. Matija Ogrin v nagovoru zelo jasno razložil nagonsko razumevanje vaških stražarjev, kasneje domobrancev: hoteli so ostati to kar so v globini bili in kar so vedeli, da hočejo biti. Če bi se pridružili revoluciji, bi se moralo njihovo jedro spremeniti.

Ta iztočnica v hipu, kot popolnoma nepomembno, odpravi razpravo o kolaboraciji. Prav ta zlovešči pojem je temeljni kamen v obrambnem zidu revolucije in posledične pravne presoje statusa slovenske narodne vojske, kasneje žrtev teharskega taborišča. Zgodovinska resnica namreč ostaja, da oblikovanje te vojske in njeno orožje in delovanje ni služilo protislovenskim ampak protirevolucionarnim namenom.

Ko postavimo kot izhodišče vprašanje skladnosti komunistične revolucije in njene ideologije vrednostnemu sistemu današnje slovenske države, je nemogoče izogniti se obsodbi tistega, kar etično in moralno ni prav. Tako vprašanje nas počaka pri presoji ali bo častno ali siceršnje članstvo v SAZU samoumevno pripadalo še naprej Titu, Kardelju in Kidriču ali pa bo SAZU med priznanja vredne dosežke svojih sedanjih članov prišteval spomenik pietetnega spomina na žrtve zločina, ki so ga zagrešili prav oni. V družbo SAZU obojih hkrati ne moremo prištevati.

Taka razčiščevalna obravnava, ki jo terjamo v povsem akademskem okolju SAZU, bo odprla pot tudi do oblikovanja etičnega standarda presoje vsega, kar je vpleteno v državni sistem. Ta državni sistem je zapisan v pravni red, ker pa naravno pravo in evropski pravni sistem temelji na etiki, bi tudi pravni predpisi morali obsoditi revolucijo in njene protagoniste ter posledice.

Prav tu leži ključna težava neozdravljene navedene disociativne motnje identitete naroda. Ker ni nič obsojeno, je vse prav. Če je vse prav, ni etičnega standarda, ki bi narekoval slabo vest in tako je vse relativno, saj krivde ni. Praktični primer tega je zatekanje k praznini. Recimo tam, kjer bi moralo biti kaj napisano. Recimo ob betonskih kvadrkih, ki naj bi predstavljala spomenik žrtvam vseh vojn v Ljubljani. Že leta ni napisa, komu naj bi bil spomenik namenjen. Ker bolj ustreza praznina od jasne besede in se lahko spomeniku klanjajo ljudje brez pojasnila, čemu se pravzaprav klanjajo.

Tako praznino zahtevajo tisti, ki ne dovolijo pokopa žrtev v Ljubljani ali ureditve oskrunjenega vojaškega pokopališča. Ker se zavedajo, da ta zahtevana praznina spomina na "izdajalce" ovekoveči votlost mitologije o izdajalcih, ki to niso bili.

Tako praznino zahtevajo tisti, ki niso pripravljeni na obsodbo vsake totalitarne ideologije in vsakega množičnega poboja in dodajajo ob omembi komunizma in socializma vedno vejico in "ampak".

Tako praznino zahtevajo tisti, ki se sprenevedajo glede ideoloških simbolov in se skrivajo za svobodo govora ko jih poveličujejo.

Vsa ta praznina služi manipulaciji, ki razčloveči slovenskega človeka na bitje, nesposobno presoje kaj je prav in kaj ne.

Od nas se zahteva molk in razumevanje. Pa potrpljenje ob sobivanju z doktrino, da je resnic več. Dolžni smo molče sprejemati načelno nedolžnost in moralno neobsojenost morilske ideologije. Ker menda za to še ni pravi čas...ker še ni potrebne večine...ker gre za ideološke teme...

Ta bolečina, ko nam na revolucionarni podlagi neke mitologije NOB po 30 letih brezsravno utemeljujejo celo samostojno državo in si še vedno jemljejo pravico, da na nas gledajo kot izdajalce. To breme, ki nas tepta in se zdi kot hujša krivica od množičnih pobojev, zasutih ust za pregradami in prepovedi žalovanja je neznosno v luči lažnega prepričanja, da smo bili pred 30 leti enotni - v razumevanju, da je prišel čas resnice, pravice, etike, morale. Vse to nam jemlje voljo in v nas krepi razočaranje.

Psihološko nasilje, ki ga doživljamo ob zahtevi, da laž priznamo kot dopustno resnico in da je resnica relativen pojem, okoli nas ustvarja nevarne čase.

16.9.1941 je na III. tajnem zasedanju Vrhovnega plenuma, mimo legitimne, legalne in izvoljene oblasti, bila sprejeta podlaga za tajna sodišča, likvidacije in revolucionarno "pravo". 80 let od tega smo priča podobnim grožnjam. Že leto in več lahko spremljamo zavestno in brezbrizno uveljavljanje zanikanja veljavnega pravnega reda: za nas danes veljajo uradni predpisi, grožnja z inšpekcijskim nadzorom in strah pred kaznijo za kršitve. A med nami so množice ljudi, ki razmišljajo drugače: za njih ni pravil in ni strahu pred oblastjo. Kot v letu 1941 se oblikuje prepričanje, da poti do ciljev borbe za družbene spremembe ne smejo biti omejene, ker imajo oni prav. Ker imajo prav, imajo tudi pravico do obsodbe nas, ki v njihovih očeh nimamo prav. Tako se je začelo. Tako so 1941 in 1942 prišli in justificirali enega, drugega, tretjega, tisočega. Če nismo sposobni obsodbe tega v zgodovini, kako lahko obsojamo ista ravnanja danes ali jutri?

Teharski spominski park v svoji nedokončanosti izziva premislek: komu je namenjen? Če družba ni sposobna ob njem enotno terjati (prosto po prof. Justinu Stanovniku) iskreni Confiteor od podpornikov revolucije, nam spomenik ne pomaga. Lahko tudi odložimo njegovo dokončanje do takrat, ko bomo izprašali narodovo vest in pozdravili bolezen razdvojenosti.

SAZU nam naj pokaže način, kako oblikovati občutek sramu zaradi poznega odvzema časti najbolj vidnim protagonistom revolucije, saj so njim v čast širom države postavljeni spomeniki, njihova imena pa krasijo slovenske ulice in trge. Naj z moralno avtoriteto, ki so jo čutili ob sklicu simpozija in pisanju izjave o spravi, opravijo to častno dejanje presoje in priporočijo slovenski državi pravo pot iz relativizma laži k osvobajajoči resnici.

Nam, ki smo zavezani spominu na pobite, pa dolžnost nalaga pretrgati molk in povzdigniti glas, ko bomo naslednjič soočeni z zahtevo, da zaradi politično oportunega miru ali ciljev sprejmemo nadaljevanje laži, namesto resnice. Tišina ob zidanju hiše na neustreznih temeljih bo tudi nam dodelila delež krivde za njeno porušitev. Zato se naj naš glas sliši!